

ІДЕЇ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У НАУКОВО-ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. В. ЗЕНЬКОВСЬКОГО

У статті проаналізовано погляди педагога, психолога, філософа В.В. Зеньковського щодо соціального виховання дітей та молоді, використання соціального досвіду, накопиченого не тільки сучасниками, а й попередніми поколіннями. Виокремлено його бачення, а також його судження про характеристики процесу розвитку і виховання своєрідності особистості. Охарактеризовано, з точки зору В.В. Зеньковського, продуктивну роботу сучасної школи щодо розвитку розуму і активності особистості у всіх її видах, а також визначені перспективи застосування корисних педагогічних ідей В.В. Зеньковського у сучасній соціально-виховній теорії і практиці.

Ключові слова: суспільний розвиток, соціальний досвід, соціальне виховання, творчий розвиток, духовно-моральні традиції, педагогічний процес, шляхи і засоби соціального виховання.

Постановка проблеми. Суспільний розвиток людства завжди був зацікавлений в особистості, яка за своїми соціальними, моральними і культурними орієнтаціями відповідала б його уявленням і потребам. Однією з основних вимог суспільства до особистості є система виховання як метод впливу на свідомість і поведінку людей. Проблема виховання традиційно належить до категорії актуальних і в той же час суперечливих. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Національна програма виховання дітей і молоді в Україні спрямовують навчально-виховну роботу сучасних закладів загальної середньої освіти на реалізацію прогресивних ідей минулого та їх використання у сучасній практиці української системи виховання. Саме історичний досвід становлення і розвитку соціально-виховної теорії і практики може стати джерелом корисних педагогічних ідей. У цьому плані на особливу увагу заслуговує науково-творча спадщина педагога, психолога, філософа В. В. Зеньковського.

Метою статті є аналіз соціально-виховних ідей В. В. Зеньковського та визначення перспектив їх творчого розвитку в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Науково-творча спадщина В. В. Зеньковського на сьогодні залишається малодослідженою. Лише з 90-х років XX століття науковці більш активно почали вивчати філософсько-релігійний, психологічний і педагогічний спадок цієї непересічної особистості. З багато чисельних робіт В. В. Зеньковського, різних за жанром і змістом, ми здійснимо аналіз тих праць, в яких, на нашу думку, найбільш повно представлені ідеї соціального виховання дітей та молоді.

У 1924 році В. В. Зеньковський написав відому серед фахівців монографію «Психологія дитинства». У В. Зеньковського як психолога органічно поєднувалась європейська наука XX століття, з її багатогранністю та складністю, і вітчизняні духовно-моральні традиції. На думку автора саме психологія дитинства повинна займати центральне місце у системі наук про дитину. В. Зеньковський звертає увагу на терапевтичні характеристики процесу розвитку і виховання, акцентуючи увагу на тому, що лікарі першими почали проявляти науковий інтерес до своєрідності дитинства. Вихідний терапевтичний контекст вбачаємо у декількох основних концептуальних положеннях спеціального вивчення дитини: вільне виховання і навчання – все без примусу, без насильства духовного і тілесного; свобода як засіб виховання; виховання і навчання пристосовуються до дитини, а не вона до них; екологія та культ здоров'я; розвиток індивідуальності [2]. Особливу увагу В. Зеньковський приділяє педагогічній психології, орієнтуючи цю галузь психології на важливий аспект соціального виховання – «педагогічне середовище». Автор зазначає, що у своїх лекціях з педагогічної психології і в етюдах, які присвячені її проблемам, він давно уже пов'язує педагогічну психологію з соціальною психологією, вбачаючи завдання педагогічної психології у вивченні психології педагогічного процесу, як особливої форми соціальної взаємодії. «У відповідності з цим в систему педагогічної психології вперше вводиться аналіз «педагогічного середовища», як соціально-психічної передумови педагогічного процесу» [2, с. 19]. В. Зеньковський акцентує увагу на тому як дитина усвідомлює саму себе як здійснюється процес її «вживання в соціальне життя». «Вживання у сучасне соціальне життя, передбачаючи тривалий процес пристосування і засвоєння, відкриває в той же час у сучасній дитині великий простір, дає більше місця для вільного вибору і в цьому сенсі підвищує і загострює почуття свободи» [2, с. 51]. На думку автора саме соціально-психологічні стосунки, соціальне виховання найбільш суттєво впливає на фізичний і психічний розвиток дитини і дає можливість їй стати більш морально сильною, щоб вірно розпорядитись

«свободою перед нею відкритою». Учений стверджує, що будь яке виховання є самовихованням, і ми, вчителі та вихователі, по суті є не більше, ніж навколишнє середовище для дитини, яка виховує себе сама. Проте ми повинні стати для дитини оптимальним оточенням, що дивлячись на нас, вона виховувала себе так, як їй необхідно виховуватись згідно свого внутрішнього бажання.

Основою виховної діяльності В. Зеньковський вважає використання соціального досвіду, накопиченого не тільки сучасниками, а й попередніми поколіннями. У цьому сенсі процес виховання стає близьким до соціалізації. Автор наголошує, що без розуміння цього факту неможлива виховна діяльність.

Зазначені ідеї найбільш яскраво висвітлені у фундаментальній праці В. Зеньковського «Соціальне виховання, його завдання і шляхи». Автор достатньо широко аналізує поняття соціального виховання, відділяючи його від достатньо близьких, але не співпадаючих з ним понять:

Політична активність – соціальне виховання як засіб боротьби з політичною апатією;

Соціальна активність – розвиток «смаку» до соціальної діяльності, виховання духу солідарності, виховання здатності підніматися над особистими, егоїстичними задумками. Під час розвитку соціальної активності у дітей має значення формування у них навичок соціальної взаємодії. Це є засвоєння техніки соціального спілкування і уміння діяти соціально.

На думку В. Зеньковського соціальне виховання не можна змішувати з національним вихованням. «Національне виховання наповнює нашу душу національним змістом, головним чином через мову і літературу, вводить нас в розуміння природи, економічного життя, всіх форм культурного життя нашої вітчизни і робить нас здатними бути свідомими і корисними громадянами своєї країни» [2, с. 299]. Вчений розглядає і ті виняткові випадки, коли суспільство не здійснює виховного впливу на особистість, її волю та моральні погляди і поведінку. Злочинність, на думку автора, є теж формою соціальної активності. Тобто соціальна активність може бути різною за змістом. Відповідно В. Зеньковський констатував, що соціальне виховання дітей повинно готувати до такого соціального спілкування, у якому основне місце належало б суто людським, а не класовим стосункам, які і породжують злочинну поведінку.

Цікавим у роздумах В. Зеньковського є його питання «Чи можливе соціальне виховання?». Відповідь теж полемічна. Так, вважає автор, що можливе по відношенню до соціального прошарку, який в силу своїх особливостей як раз найменше потребує соціального виховання. А там де необхідність соціального виховання не тільки важлива, але й гостро висувається життєвими потребами (асоціальні прошарки, аморальні особи) виникають сумніви у можливості соціального виховання. Відповідно вчений наголошує, що основні форми соціального життя, основні види соціальної діяльності та особливі форми соціальної організації мають слугувати безпосередньо справі виховання кожної окремої людини. Отже мова йде про вплив соціального середовища на соціалізацію та становлення особистості дитини. При цьому вчений переконаний, що первинний вплив соціальної спільноти здійснює на волю людини. В. Зеньковський вважає, що свідомість і самосвідомість, які безпосередньо пов'язані з волею особистості, розвиваються тільки у суспільстві у результаті багатосторонньої дії соціальних ідей та законів, поглядів інших людей.

Таким чином В. Зеньковський пропонує шляхи і засоби соціального виховання. «Щоб встановити правильні шляхи соціального виховання, необхідно усвідомити для себе, що існують загальні умови розвитку особистості, поза якими не може успішно розвиватись ні одна з її сторін» [2, с. 325]. Основним першочерговим шляхом автор визначає розвиток активності в дитині: вольової, емоційної, діяльнісної. Відповідно провідним завданням виховання є допомога людині зайняти таку життєву позицію, керуючись якою вона з усієї різноманітності повсякденного життя буде здатною черпати розумний життєвий досвід. Наразі з основних думок автора можна виділити такі виховні засоби: приклад дорослого, який володіє власним мисленням, почуттями та волею; гармонізоване навколишнє середовище вдома, у якому дитина змогла б у спокої та вдумливості знайти себе, діяти та розкритися; розмірений ритм життя; релігійне виховання; терпляче ставлення до дитини, яке не пригнічує її, увага, любов та підтримка з боку дорослої людини.

Наразі В. Зеньковський вважав необхідним передусім з'ясування впливу соціальних факторів на дитину. Особливу увагу він звертає на умови педагогічної роботи, на участь сучасної школи у розвитку соціальних навичок. На думку автора сучасний устрій школи здійснює невеликий позитивний вплив на підвищення рівня соціальності у дітей і разом з тим здійснює значний негативний вплив у цьому напрямку. Антисоціальна робота школи це є заборона гуртків, створення об'єднань і клубів. Важливим є висновок В. Зеньковського, що сучасна школа повинна розвивати активність особистості у всіх її видах і тільки на цій основі її робота над розвитком розуму буде продуктивною. Ці поради видатного науковця і педагога є актуальними і сьогодні, оскільки ми стали відкритим для світу суспільством, громадянами з європейськими цінностями.

Особливу увагу В. Зеньковський відводить питанню виховання дітей у сім'ї. Він наголошує, що нормальна сім'я є незамінним органом соціального виховання. Майже всі соціальні почуття знаходять для себе матеріал у сімейних стосунках. Автор категорично заперечує думки мислителів щодо повного

усунення сімейного виховання. На його думку сім'ю ніщо замінити не зможе. Важливим є підсумок автора: «Ідеалом соціального виховання є, звичайно, не суперництво різних органів його, а тісне і життєво сильне співробітництво їх» [2, с. 341].

Висновки. Аналізуючи погляди В. Зеньковського можна дійти висновку, що стрижнем всієї його науково-творчої спадщини була реалізація соціальних вимог часу і в їхній ієрархії ідеї соціального виховання були домінуючими. Поєднавши елементи мети і завдань соціального виховання він заклав підвалини принципово нових підходів до розвитку і формування особистості дитини. Нажаль особливості його наукової, педагогічної і публіцистичної діяльності не дозволили йому належним чином втілити ці ідеї, однак вони заслуговують відповідної уваги сучасних науковців і практиків.

Використані джерела

1. Захаріна М. І. Соціально-педагогічні пріоритети виховання дитини у творчій спадщині В. В. Зеньковського. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2015. №2(6). С. 21–26.
2. Зеньковский В. В. Психология детства. Екатеринбург. 1995.
3. Летцев В.М. Особистість як осереддя світоглядних пошуків В.В. Зеньковського. *Наукові записки. Том 20. Філософія та релігієзнавство*. 2010. №6. С. 106–110.
4. Пода В.М. Мета і завдання соціального виховання в педагогічній концепції В. Зеньковського. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 135. Чернігів, 2016. С. 209–212. (Серія : Педагогічні науки)

Zavatska L.

THE IDEAS OF SOCIAL EDUCATION IN THE SCIENTIFIC AND CREATIVE HERITAGE OF V. V. ZENKOVSKY

The historical experience of the formation and development of the socio-educational theory and practice can become a source of useful pedagogical ideas. So the scientific and creative heritage of a teacher, a psychologist, a philosopher V. V. Zenkovsky deserves special attention. The scientific and creative heritage of V. V. Zenkovsky has still been very poorly investigated. Since the 90's of the twentieth century, scientists have more actively begun to explore the philosophical and religious, psychological and pedagogical heritage of this outstanding personality.

V. V. Zenkovsky as a psychologist organically combines the European science of the twentieth century, which has diversity and complexity, and domestic spiritual and moral traditions. According to the author, the psychology of childhood should occupy a central place in the system of the children's sciences. V. V. Zenkovsky pays special attention to the pedagogical psychology, orienting this branch of psychology on an important aspect of the social education.

V. V. Zenkovsky believes that the basis of educational activity is the using of social experience, what was accumulated not only by the contemporaries but also by the previous generations. In this sense, the process of education becomes close to the socialization. The scientist emphasizes that the main forms of social life, the main types of social activity and the special forms of social organization should serve directly to the education of each individual. So we are talking about the impact of the social environment on the socialization and formation the child's personality. Thus V. V. Zenkovsky offers the ways and means of the social education. The author defines the main way; it is the development of the activity in the child: volitional, emotional, activity.

It is an important conclusion of V. V. Zenkovsky that the modern school should develop the activity of the individual in all its forms and only on this basis its work on the development of the mind will be productive. These advices of the outstanding scientist and educator are actual for today, because that we have become the opened society for the world, the citizens with the European values. Analyzing the views of V. V. Zenkovsky, one can conclude that the core of his entire scientific and creative heritage was the realization of the social requirements of time and in their hierarchy the ideas of the social education were dominant.

Key words: social development, social experience, social upbringing, creative development, spiritual and moral traditions, process of pedagogical, ways and means of social education.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2018 р.